

Den grundtvigske arv på Færøerne*

Af Peter Martin Rasmussen

At den nationale bevægelse på Færøerne først og fremmest sigter på *modersmaalet* er naturligt, da det i århundreder havde ført en kummerlig tilværelse. Det har en forhistorie, der rækker helt tilbage til tiden ikke så længe efter, at den nordiske union var kommet i stand lige før 1400¹.

Færøsk var i 1300-tallet et selvstændigt vestnordisk sprog. Det har vi vidnesbyrd om i færøksprogede tekster fra 1300- og 1400-tallet². Men i løbet af 1400-tallet er det trængt tilbage som skriftsprog. I en samling dokumenter om færøske forhold i 1500-tallet på 236 numre er der ikke et eneste på færøsk, men de allerfleste på dansk³.

Det har været det sædvanlige at henlægge skiftet fra færøsk til dansk som officielt sprog til reformationen eller til tiden deromkring. Men det synes at være sket tidligere, sandsynligvis begyndt kort efter unionens gennemførelse. Siden er færøsk ikke blevet brugt som skriftsprog igen før i dette århundrede bortset fra optegnelser af folkeviser og andre tekster.

Alt, hvad der blev skrevet før 1846, da den nuværende retskrivning blev skabt, var skrevet i fonetisk retskrivning, forskellig alt efter, hvilken dialekt den skrivende talte⁴.

Der er bevaret en mængde folkeviser, sagn og eventyr. De ældste går tilbage til middelalderen, men der er digtet nye folkeviser hele tiden, og i begyndelsen af 1800-tallet oplevede denne digtning en renæssance. Men det blev allsammen bevaret i folks hukommelse, overleveret mundtligt fra slægt til slægt som underholdning til det ensformige uldarbejde om vinteren og i forbindelse med den såkaldte færødans, en form for ringdans, der vistnok oprindeligt stammer fra Frankrig, har været kendt i hele Europa i middelalderen, men nu kun bevaret på Færøerne.

Færøsk har også uafbrudt været talesprog. Men at dansk havde fået en så fremtrædende plads ved siden af færøsk og havde

---

* Foredrag om Grundtvig og den nationale bevægelse på Færøerne.

trængt det tilbage som skriftsprog, satte sine kraftige spor i det færøske sprog. Den første, der behandlede færøsk videnskabeligt, var *Jens Christian Svabo*, hvis livslange værk var en færøsk-dansk-latinsk ordbog. Han er meget pessimistisk i sin bedømmelse af sprogets tilstand. I sine "Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782" skriver han, at færøsk er så opblandet med dansk, at det næsten er ukendeligt. Hvis sproget skal reddes, må alle de fremmede elementer udryddes og det ægte gamle sprog trækkes frem fra glemselen, og det anser han for umuligt. Hans konklusion er derfor, at færinger bør opgive deres modersmål og i stedet lære dansk ordentlig⁵.

V.U. Hammershaimb skriver i 1844, at da dansk i så lang tid har været Kirke- og retssprog er færinger blevet så vant til, at det er et andet end deres talesprog, at de ikke tænker på det "Forviklede" i dette forhold⁶.

20 år tidligere skriver en færøskfødt præst, *J.H. Schrøter*, at han af og til har benyttet færøsk i sin præstetjeneste uden for kirken, og selv om han har kunnet mærke en tydelig "Sjæleopløftelse" derved, pointerer han, at han kun har gjort det for at hjælpe folk til en bedre forståelse af deres danske kirkesprog⁷.

Altså: færøsk er trængt tilbage som skriftsprog og officielt sprog i alle forhold, færøsk er fordærvet under indflydelse af dansk, og alligevel er der ingen, der kommer på den tanke, at den eneste redning for sproget er, at det bliver brugt, d.v.s. at færøsk skal afløse dansk.

Ikke før *Sven Grundtvig*, N.F.S. Grundtvigs søn, som den første fremsætter den tanke som en fremtidig vision i 1845 i sin lille bog "Dansken paa Færøerne Sidestykke til Tysken i Slesvig betragtet af S. Frederiksen Medlem af Det skandinaviske Selskab".

Det er i år (1989) 100 år siden, at der blev stiftet en national forening på Færøerne, kaldt Føringafelag. Det var den 27. januar 1889. Forinden, den 2. juledag i 1888, var der afholdt et møde, hvor det besluttedes at stifte foreningen. Og forud for dette igen var der i november og december skrevet nogle nationale artikler i Færøernes dengang eneste avis, *Dimmalætting*⁸.

Mødet blev annonceret i ovennævnte avis og som formål med det blev angivet: at diskutere spørgsmålet om at værne om det færøske sprog og færøsk sæd og skik. På mødet blev der vedtaget en resolution i 6 punkter, hvoraf de 3 første angår skolen: 1. ved

religionsundervisningen bør al dansk udenadlæsning afskaffes og børnene skal gengive det lærte på færøsk, 2. Så snart de nødvendige lærebøger er skaffet til veje bør færøsk være særligt fag i skolen, 3. i historieundervisningen bør vægten lægges på Færøernes historie. Punkt 4 angår kirkesproget: præsterne bør have frihed til at benytte det færøske sprog både i og uden for kirken. I punkt 5 hedder det, at færøsk bør anerkendes som mundtligt meddelelsesmiddel mellem befolkningen og myndighederne. Muligvis sigtes hermed specielt til retssproget. Allerede på dette tidspunkt kommer en folkehøjskole på tale, selvfølgelig efter dansk mønster i punkt 6, hvor det hedder: Der bør arbejdes hen til oprettelse af en færøsk højskole. Og som et 7. ikke nummereret punkt: det besluttedes at stifte "en Forening med det Formaal, at virke hen til Bevarelsen af det færøske Sprog".

På den stiftende generalforsamling blev der formuleret to formålsparagraffer for foreningen: 1. Foreningens første og fornemste formål er at genrejse det færøske sprog til ære og værdighed, det 2. punkt sigter nok mest på erhvervslivet måske med politiske undertoner. I hvert fald blev den nationale bevægelse allerede fra begyndelsen fra bestemte sider beskyldt for at være dansk-fjendtlig, d.v.s. en fornærmelse mod Danmark, og sidenhen også en fornærmelse mod Gud, idet der skulle tales færøsk i kirkerne⁹

Som det forstås af alle tre hensigtserklæringer er det modersmålets sag, det først af alt gælder om at fremme. Af de ialt 9 punkter angår de 6 det færøske sprog, ét færøsk historie og ét en højskole. Hvorvidt man allerede på dette tidspunkt har tænkt på undervisning i færøsk, ved jeg ikke, men efter at højskolen var kommet i 1899, var den i mange år den eneste skole, hvor der blev undervist i færøsk.

Året efter at foreningen var stiftet, begyndte den at udgive et blad, *Føringatidindi*¹⁰

Og så er vi kommet til vores emne: "Den grundtvigske arv på Færøerne".

Emnet til mit foredrag hedder i programmet: "Grundtvig og den nationale bevægelse på Færøerne". Det er en for snæver formulering, da forbindelsen mellem den nationale eller folkelige bevægelse og NFS Grundtvig er spinkel. I referatet fra det indledende møde for Center for Grundtvig-studier hedder det

derimod "Grundtvigs arv på Færøerne". Dette kan der derimod siges en hel del om. I skrivelse af 1. maj 1989 hed det blandt andet, at hensigten med centeret er: "forståelsen af Grundtvig og hans virkningshistorie".

Grundtvigs arv - også på Færøerne - er en del af hans virkningshistorie. Der er især to linier i den grundtvigske arv på Færøerne, der er relevante i forbindelse med den nationale bevægelse:

1. linien fra V.U. Hammershaimb, Sven og N.F.S. Grundtvig
2. og linien fra højskolen.

Som et tredje punkt kan nævnes Grundtvig-salmer brugt i kirkerne på Færøerne i Psalmebog for Kirke og Hjem og siden oversatte salmer af N.F.S. Grundtvig. De allerfleste oversættere af Grundtvig-salmer, der er kommet med i den færøske salmebog, der kom i 1961, er født før århundredskiftet, hvoraf de fleste havde tilknytning til den nationale bevægelse.

Et 4. punkt kan også nævnes. Det er de mange postiller af mere eller mindre udprægede Grundtvig-disciple, der er blevet læst i den specielle færøske gudstjeneste, som vi kalder "lestur", d.v.s. degnen læser en prædiken, når præsten ikke holder gudstjeneste, og det er de fleste gudstjenester, da hver enkelt præst har flere kirker at betjene. Prædikanter som: Vilhelm Birkedal, C.J. Brandt, J.F. Fenger, C. Hostrup, Albert Leth, Edvard Mau, Morten Pontoppidan, Thomas Skat Rørdam, Chr. Welding og andre dukker tit op i færøske kirker kort tid efter, at deres prædikener er udkommet. Om disse prædikener har haft nogen betydning for den nationale bevægelse tør jeg ikke udtale mig, da jeg ikke har studeret dem med vores emne for øje¹¹

Det bliver altså de to førstnævnte linier, der skal beskæftige os her.

I min afhandling Den færøske sprogrejsning, hvor jeg især har behandlet den partipolitiske kamp om færøsk som kirkeprog, har jeg søgt at udrede trådene fra ovennævnte erkendelse af det grundtvigske element i den færøske folkelige bevægelse, der går under navn af den nationale bevægelse, tilbage til Grundtvig. Mit kendskab til N.F.S. Grundtvig er ikke særlig dybtgående. Men som teologisk student i Danmark skulle man være temmelig forbenet for ikke at få et nogenlunde indblik i Grundtvigs tanker om kristendom. Mit kendskab stammer hovedsagelig fra spredt læsning

i studietiden og læsning af salmer, bibelhistoriske sange og prædikener som led i prædikenforberedelse i min præstetid. I vinteren 1981-82 holdt jeg 8 populære foredrag i den færøske radio om Grundtvig. I den forbindelse fik jeg læst noget både af og om Grundtvig. Den færøske - grundtvigske - folkehøjskole udgav disse foredrag i uændret skikkelse i forbindelse med hans 200 års dag i 1983. Som færing optaget af den nationale bevægelses historie har Grundtvigs folkelige tanker interesseret mig.

Det var netop dette sidste, der ledte mig på sporet af den grundtvigske indflydelse på den folkelige bevægelse på Færøerne, hvor der tages stilling for Grundtvig, når der fra antinational side gøres kraftige udfald mod en folkelig kristendomsform i grundtvigsk tilsnit - i sig selv et bevis for grundtvigsk indflydelse -, og hvor man finder en sprogbrug og et ordvalg, der umiskendeligt er påvirket af Grundtvig og ad en eller anden vej går tilbage til ham, foruden at der forekommer direkte citater af Grundtvig både på dansk og i færøsk gengivelse og både med og uden henvisning til ophavsmanden. Et par eksempler: vi finder en færøsk gengivelse af strofen "Ingen har guldtårer fældet, som ej glimt af guldet så". Færinger havde aldrig tidligere talt om modersmålet som hjertesproget i modsætning til "mundsproget"; der tales om sand oplysning og om, hvor stort og herligt det er at være menneske i grundtvigske vendinger; og der tales om trosbekendelsen som det levende ord af Herrens egen mund og som båndet mellem kristne i alle lande o.s.v.

Den færøske nationalbevægelses historiker frem for nogen anden er professor *Hans Jacob Debes* ved historisk institut i Tórshavn. Han afviser, at der er "direkte forbindelse mellem Grundtvigs virksomhed ... og fremkomsten af lignende beslægtede nationalistiske manifestationer blandt færinger"¹². Jeg kan ikke se rettere end, at vi taler forbi hinanden. Jeg er enig med Debes i, at den nationale bevægelse nok ville være kommet også uden Grundtvig. Derimod mener jeg, at Debes fokuserer for stærkt på fremkomsten af den nationale bevægelse. Hans disputats¹³ fra 1982 handler netop herom og slutter med 1906, da den nationale bevægelse løb ud i dannelsen af to politiske partier, der var bestemt af nationale modsætninger.

Det, jeg har søgt at påvise, er at de fleste af den begyndende og mange af den fortsatte nationalbevægelses folk - altså også ud

over 1906 - på en eller anden måde har været under grundtvigsk indflydelse, - og jeg har samtidig påvist, at de skulle have et skub fra andet hold, før de blev aktive nationalitetsfolk - og jeg er stadig overbevist om, at en stemme i koret af disse folkelig bevidste færinger er Grundtvigs røst.

Nu er Debes historiker og ikke teolog, og det kan derfor skyldes manglende kendskab til grundtvigsk sprogbrug, at han ikke kan høre denne røst.

Færøerne blev først formelt indlemmet i det danske rige ved lov af 1850 om valgene til rigsdagen på Færøerne, altså året efter grundloven. Heri bestemtes det, at Færøerne skulle vælge to repræsentanter til rigsdagen, 1 til folketinget og 1 til landstinget. Færinger var uden indflydelse på denne bestemmelse.

Grundtvig taler i Rigsdagen imod, "at det ikke længer skal afgøres fra Stedet selv (altså fra færøsk side), men her i Tinget paa fri Haand, hvilke Love der skal udstrække deres Gyldighed og Virksomhed til Færøerne...". "Færinger har fra Frode Fredegods Tid regnet sig enten blot til sig selv eller til Norges Rige". Da Færøerne nu vitterlig hører til Danmark mener Grundtvig, at det skyldes, at hverken Sverige eller Norge ved freden i Kiel i 1814 gjorde nogen "Paastand paa disse Landskaber, som de agtede at være mere til Byrde end til Vinding". Med det sidste tænker han på økonomien. "Deres værdi kan ikke anslaaes i Penge eller Magt".

Grundtvig anser det dog for en lykke, at Danmark beholdt Færøerne, det er "en Vinding af aandelig Natur". Dette udreder Grundtvig nærmere i det følgende: gennem Færøerne, hvor forbindelsen til det gamle Norden er bevaret, da "mange af de gamle Kvad og Viser... have bevaret sig i Færingernes Mund, og ikke alene bevaret sig i deres Mund, men i hele deres Liv", har Danmark en "nærmere og lettere" adgang dertil. Som færinger kan jeg ikke lade være med at gengive følgende passus: "..naar man mener, at det især er Island, som maa betragtes fra dette Synspunkt, da tager man uden Tvivl fejl, thi stiller jeg i den Henseende Island og Færøerne ved Siden af hinanden, saa ser jeg i Island langt mere en Balsamering af det gamle Norden og Færøerne som en levende Fortsættelse deraf". Den oldtidens kraft, som Danmark har forbindelse med gennem Færøerne, kan danskerne høste nytte af, men det forudsætter, at færinger får lov til at opretholde deres "Ejendommelighed".

Grundtvig foreslår, at Færøernes gamle ting, som blev nedlagt på dansk initiativ i 1816, bliver genoprettet, og at det bliver dér eller i et andet "folkeligt Samlag paa Færøerne" det afgøres, hvilke love der skal gælde, og ikke i den danske rigsdag, hvad enten der kommer til at sidde færinger dér eller ikke. Den danske rigsdag er ikke berettiget til at fortsætte "den Uretfærdighed og den Ubillighed imod Færingerne" som nedlæggelsen af lagtinget er, og "som vilde gaa ud over os selv"¹⁴.

Debes kan kun se "et udtryk for hans (Grundtvigs) almindelige nordiske og "folkelige" interesse". Så vidt jeg kan læse Grundtvigs tale, er den netop ikke kun et udtryk for hans almindelige nordiske og folkelige interesse, men et konkret indlæg for færingernes selvbestemmelsesret.

I denne retning har den færøske selvstyrehøvding *Jóannes Patursson* læst Grundtvigs indlæg. I foran nævnte bog "Færøsk Politik" fra 1903 har han genoptrykt uddrag af forhandlingerne i Stænderforsamlingen og på Rigsdagen fra 1846 til 1853. I forordet udtaler han, at "Forfatterens egne Betragtninge slutte sig, som det vil ses, i Hovedsagen til de frisindede Principper", og som frisindede nævner han Barfod, B. Christensen, Grundtvig og Tscherning. At Patursson også ellers kendte og værdsatte Grundtvig, har vi et vidnesbyrd om i ovennævnte citat om trosbekendelsen som ordet af Herrens egen mund, som er af ham. Og i samme artikel¹⁵ siger Patursson i protest mod, at pastor Emil Bruun i Tórshavn havde kaldt Grundtvigs folkelige kristendom "et Misfoster", at dér hvor kristendommen ingen følelse har for det nationale, bliver den et misfoster, fordi den første forudsætning for at være kristen er at være menneske, idet kristendommen hverken er for engle eller djævla, men for mennesker.

Når Debes henlægger J. Paturssons nationale opfattelse tilbage til Herder, kan det nok have sin berettigelse. Men jeg har mine tvivl om, hvorvidt Patursson har kendt Herder direkte, men at han har kendt Grundtvig, ved vi fra ovenstående og andre eksempler. På en forespørgsel til Paturssons søn politikeren Erlendur, om hans faders kendskab til Grundtvig, svarede han, at såvidt han vidste, var det det samme som hos alle andre nationale færinger: de kendte alle noget til Grundtvig og alle talte om ham.

Også højskoleforstander Simun av Skardi nævner Grundtvigs tale i Rigsdagen¹⁶ og opfatter den som et indlæg for færingeres selvbestemmelsesret.

Til forståelse af det grundtvigske element i nationalbevægelsen må det siges at være mere afgørende, hvordan J. Patursson, Simun av Skardi - og andre - opfattede og brugte Grundtvig end hvad Grundtvig selv mente, da han sagde ordene et halvt århundrede før nationalbevægelsen.

Grundtvigs kendskab til kvadene, som lever i folkemunde og i folkelivet på Færøerne, har vi et vidnesbyrd om fem år tidligere end talen i Rigsdagen, i visen "Færinge-Saga"¹⁷.

Ordet Saga betyder i digtet den mundtligt traderede kvadlitteratur, og med "Færinge" foran betyder titlen "Færingernes mundtlige traderede kvadlitteratur". Visen er holdt i kvadstil, og der kan sagtens danses færødsans til den. I Færinge-Saga gør Grundtvig den samme forskel mellem Island og Færøerne som i talen i Rigsdagen: Kvadene i deres mundtlig traderede form hørte oprindeligt til på Island, hvor de nu kun eksisterer i skriftlig nedtegning. Eller som han også udtrykker det, meget grundtvigsk: på Island er fru - Saga er en frue - Saga død, og hun er begravet i bøger, og det eneste man der kender til hende, er gravstenen, d.v.s. den skriftlige nedtegning - "med Runer kun til sit Minde". Dette dødsfald skete ved den sorte død, men på Færøerne overlevede fru Saga. Og der lever hun stadigvæk.

Grundtvig behandler i digtet også - ligesom sønnen Sven i "Dansken paa Færøerne..." - udkast til skolelov med tvungent dansk undervisningssprog, der var til behandling i Roskilde Stænderforsamling i 1844. Han henvender sig til skolemesteren og spørger, om han kan få ondt af "Fuglekvidder", som i sammenhængen må betyde det færøske sprog. På Stænderforsamlingen blev det hævdet, at færøske børn måtte lære dansk af hensyn til kristendomsundervisningen og gudstjenesterne. Og det blev mere end antydnet, at færøsk ikke var noget sprog, men en - fordærvet - blanding af dansk og islandsk.

Grundtvig kalder den påtænkte skole en "Pugeskole", hvis følge bliver, at det færøske folkeliv bliver kvalt under et for færinger fremmed skolevæsen. Grundtvig er forvisset om, at så længe der danses til fru Sagas toner, d.v.s. så længe folkelivet får lov til at udfolde sig, har den færøske digtning ingen nød, for "Utallige er

hendes Tunger!", og det betyder, at alle, der tager del i dansen, kan synge med på viserne. Det, færinger trænger til, er ikke en dansk pugeskole, tværtimod skal folkets egen digtning komme til ære og værdighed i skolen, ja mere end det, den skal hæves op til et forbillede for hele Norden og den skal lære islændingene at genoplive deres begravede viser.

Da bygge vi hende en Borg paa Fjæld,
Til Skue for hele Norden,
En Løvhytte ved hvert Kildevæld,
Og yndigst ved Issefjorden (Island).

Sin foragt for den danske skolemester og hans skole udtrykker Grundtvig ved at kalde ham en "Pukkelryg" og "Pungparyk" "Med Ris og lange Negle" - den sorte skole i en anden version. Ikke han, men fru Saga "Skal være vor Skolefrue". Med hende som skolemester bliver der en helt anden hjemlig tone i skolen.

På Færøerne er det ikke nødvendigt af hensyn til kristendommen at indføre dansk skolevæsen. Her kan folkets eget sprog sagtens gøre fyldest også som kristendomssprog.

I dette digt slår Grundtvig til lyd for, at færøsk skal erstatte dansk på Færøerne. Det havde sønnen Sven allerede gjort forinden. De to var de første, der løftede deres røst for at genrejse færingernes modersmål til ære og værdighed påny. På Færøerne blev dette først i 1888 slået fast med en sådan kraft, at kravet ikke igen kunne ties ihjel.

Der er et par detaljer i digtet, som fortjener yderligere opmærksomhed. Grundtvig kender det sproglige og kulturelle forfald, som ganske kort er antydnet foran, og han ved også, at der på trods heraf stadig bliver digtet i den gamle stil.

Han ved også, at den færøske dans ikke er en pardans, hvor man udvælger sin partner, men der danser alle sammen i en ring: børn, voksne unge og gamle:

Naar Kæmpeviser og gamle Ord
De flyde fra hendes Tunge,
Da springe de Smaa paa Bænk og Bord
Saa danse de Gamle og Unge!

Træk som disse - og andre - må næsten helt sikkert forudsætte personlig meddelelse. Og Grundtvig nævner også, at dette har en "Fugl liggebitte", som kom fra Færøerne, fortalt for ham. Vi kan kun gætte på, hvem han sigter til, og mit gæt er, at det er V.U. Hammershaimb, der var ven med sønnen Sven.

Jeg skylder at nævne, at Debes kalder min tolkning af digtet "Hineinlesung" og han ironiserer over identifikationen af "En Fugl lillebitte" med Hammershaimb.

Jeg mener igen, at Debes mangler det nødvendige kendskab til Grundtvigs sprogbrug. Mig bekendt er der ingen anden færing, der har været Grundtvig så "nær" som Hammershaimb, om så Grundtvig har sit kendskab fra Hammershaimb selv eller vennen Sven, kan næsten være ligemeget i sammenhængen.

I modsætning til talen i rigsdagen har jeg aldrig set digtet Færinge-Saga omtalt af nogen færing, men jeg ved, at det har været kendt¹⁸. Det er tilsyneladende kommet til at stå i skygge af Sven Grundtvigs bog "Dansken paa Færøerne..."

Det navn, der overskygger alle andre i sprogredningens historie, er Venceslaus Ulrikus Hammershaimbs¹⁹, født i 1819 som søn af Færøernes sidste lagmand. Hans interesse for sproget er ældre end 1844 og går uden tvivl tilbage til hans drengear, til den kreds, der samledes om J. Chr. Svabo, og som ikke blev opløst ved hans død i 1824²⁰. Men det var behandlingen i Stænderforsamlingen af ovennævnte udkast til en dansksproget skole, der fik ham til i kraftige vendinger at tage offentligt til orde i spørgsmålet om det færøske sprog. Hammershaimb havde lært islandsk af studenterkammerater på Regensen og talte det som en indfødt. Med kendskabet til islandsk "opdagede" han, "hvor nær mit Modersmaal stod det islandske Sprog"²¹. Foruden teologi læste han nordiske sprog. Fra 1855 til 78 var han præst og provst på Færøerne. Vennen og samarbejdspartneren fremfor andre var Sven Grundtvig.

Under sin første danmarkspanperiode fra 1831 til 1855 var Hammershaimb tre gange på Færøerne og gjorde et stort og værdifuldt indsamlingsarbejde af kvad, sagn, ordsprog, trylleformularer, gåder, børneviser og remser. Hammershaimbs fortrin i forhold til tidligere samlere var, at han var grundlærd på området. Foruden indsamlingsarbejdet skrev han i 1846 en færøsk sproglære - trykt i 1854 -, hvori han fastlagde den etymologiske retskrivning, som

endnu bruges stort set uændret. Ved den nye retskrivning var færøsk placeret blandt de andre nordiske sprog²².

Hammershaimb reagerede på behandlingen af modersmålet i Stænderforsamlingen i den førømtalte artikel i "Kjøbenhavnsposten" i december måned 1844. Sammenlignet med pastor Schrøters stilling til dansk-færøsk 20 år tidligere er det nye toner, der lyder i Hammershaimbs artikel. Han erkender forfaldet, men det skyldes hovedsagelig, at dansk i 300 år har været påtvunget færinger som kirke- og retssprog, så at enhver færinger har været forpligtet til at kunne udtrykke sig på dansk.

Hammershaimb finder ikke, at et så lille folk kan få nogen stor litteratur, men kvadene er en opbevarer af sproget. Og som en værdig repræsentant for sprogets nuværende stadi henviser han til Schrøters oversættelse af *Føroyinga søga* fra 1830. Det er kun nødvendigt at læse "2 Ord" i den for at se, hvor meget det er ved siden af at nedvurdere færøsk til at være en dialekt af dansk.

Skønt dansk i denne lange tid har været officielt sprog, føles det stadig som et fremmed sprog, mens interessen for sagaerne endnu er levende. Færinger taler dansk til embedsmændene eller færøsk lempet efter det danske for at blive forstået og af høflighed. Men i daglig tale har dansk ikke kunnet fortrænge modersmålet.

Færinger har - stiltiende - fundet sig i at skulle bruge dansk, men skal modersmålet - ved den påtvungne skole - gøres til en endnu "større Træl" end det har været, vil færinger komme til den sørgelige erkendelse, at man fra dansk side har til hensigt "med Magt at udrydde et saa dyrebart og helligt Klenodie som Modersmaalet maa være dem". Og at modersmålet stadig er det finder Hammershaimb et vidnesbyrd om i, at når folk, der har været i udlandet, ikke taler ordentlig færøsk, bliver de holdt for nar. I form af et retorisk spørgsmål slutter Hammershaimb sin artikel med at erklære, at det ikke er rigtigt at "binde Sproget ved en kgl. Lov".

I marts 1945²³ kom Sven Grundtvigs kraftige protest mod udkastet til skoleloven, "Dansken paa Færøerne, Sidestykke til Tysken i Slesvig"²⁴. Hammershaimb oplyser, at Sven Grundtvig ham - Hammershaimb - uafvidende har skrevet bogen, men at den er direkte foranlediget af hans artikel i "Kjøbenhavnsposten"²⁵. Derimod har Fr. Barfod tilskyndet ham til at skrive den, og Sven Grundtvig har også rådført sig med ham²⁶.

Páll J. Nolsøe anser det ikke for umuligt, at en delegation fra Færøerne har henvendt sig til Sven Grundtvig, og at det har været en tilskyndelse til at skrive bogen²⁷. Det turde vel snarere være omvendt. Hvorfor skulle en færøsk delegation henvende sig til Sven Grundtvig, hvis ikke denne havde gjort opmærksom på sig selv forinden.

Til sit navn på titelbladet tilføjer Sven Grundtvig "Medlem af det skandinaviske Selskab". Hermed har han straks tilkendegivet den skandinaviske ånd, der besjæler skriftet. Professor Chr. Matras bemærker i indledningen til sin genudgivelse af "Dansken paa Færøerne...", at dette skrift måske var den eneste virkelige frugt af skandinavismen²⁸. Nordens eller den skandinaviske enhed betyder ikke, at de forskellige nordiske folks særegenheder skal udviskes og gå op i en højere nordisk enhed. Tværtimod betyder det, at de enkelte folks ejendommeligheder skal få lov til at udvikle sig efter deres egen natur og væsen. De nordiske folk har fælles oprindelse og har udviklet sig i hver sin retning. Og just som sådanne skal de mødes i "en rig og frodig Krone, hvoraf hver Kvist og hvert Blad vel har sig eget Præg, men dog alle ligne hinanden saa meget, at de aldrig kunde tilhøre noget andet Træ, end det, hvoraf de udskød"²⁹. Ud fra denne tankegang er nationalitet og modersmål uundværlige betingelser for ethvert folks åndelige liv og udvikling.

I overensstemmelse hermed tilbageviser Sven Grundtvig udtalelserne på Stænderforsamlingen om det færøske sprogs art og anvendelse udelukkende som et hjælpesprog til fremme af dansk.

Sven Grundtvigs skrift er en protest mod danske myndigheders overgreb mod det færøske folk og dets modersmål. Derfor begynder han med at spørge, om det er alvor med danskernes egen følelse for nationalitet³⁰. Dette spørgsmål besvares ikke med "jublende Hurraraab eller Adresser med Tusinders Underskrifter, end ikke ved de kraftigste og mest opofrende beviser paa Iver for den danske Nationalitets Opretholdelse", hvilket kun tjener til at vise Følelsen for egen nationalitet, men det besvares kun, "naar det viser sig, at det danske Folk er i stand til at føle varmt *for enhver* Nationalitets Hellighed og Uforkrænkelighed og *mod*³¹ dens Undertrykkere, vare de endogsaa udgangne af dets egen Midte". Er dette virkelig alvor for danskerne, udbeder han sig deres opmærksomhed for det færøske sprogs sag af to grunde:

1. færinger er en gren af samme stamme som danskerne tilhører
2. og: "fordi det er det *danske* Sprog, der truer med, ved *dansk*³² Uretfærdighed og Ligegyldighed, at overvælde og tilintetgøre en svagere Søster".

Det våben, hvormed det danske sprog truer det færøske, er det provisoriske reglement for almueskolevæsenet på Færøerne. Sven Grundtvig finder, at ligesom det færøske sprog blev trængt tilbage af dansk, burde også initiativet til at genindsætte det i dets gamle rettigheder komme fra Danmark³³, og han slutter sit skrift med den trussel, at "der er straffende Retfærdighed, der ikke tåler, at vi gjøre mod Andre, hvad vi ikke vilde, at Andre skulle gjøre mod os".

Sven Grundtvigs skrift blev anmeldt af Fr. Barfod³⁴. Anmeldelsen er kun positiv, hvilket er rimeligt, da Barfod havde tilskyndet ham til at skrive det og været hans rådgiver³⁵. Anmeldelsen er meget udførlig, men der er ikke noget væsentlig nyt i den, der er relevant i vor sammenhæng.

Allerede dagen efter den sidste del af Barfods anmeldelse blev der i København underskrevet en indbydelse til stiftelse af et selskab, hvis formål skulle være "at virke for det færøske Sprogs og den færøske Folkeligheds fortsatte Bestaaen og fuldstændige Anerkjendelse" som indledningen til indbydelsen lyder³⁶.

Hammershaimb nævner i sine erindringer³⁷, at Sven Grundtvig og han og flere andre udsendte indbydelsen. Formuleringen tilkendegiver, at Sven Grundtvig og Hammershaimb har taget initiativet. Om motiveringen for dannelsen af selskabet siges det, at det sker i menneskelighedens navn. Og hvad der især er videnskabeligt interessant er, "at Færøerne er det eneste Sted, hvor Nordens Oldsagn uden Pennens Hjelp levende har bevaret sig gennem Aarhundreders Række indtil vore Dage". Det er jo samme sprogbrug som hos N.F.S. Grundtvig i rigsdagstalen og Færingesaga. Alene det store episke kvad om Sigurd Fornersbane (Sjúrdarkvædini) og hans æt, der kan sidestilles med Niebelungenlied er tilstrækkelig begrundelse for opretholdelsen af det færøske sprog.

Selskabets formål præciseres i tre punkter, som her gengives in extenso: 1) at samle og udgive de i det færøske Sprog opbevarede poetiske og sproglige Mindesmærker og derved tilveiebringe en Litteratur, til hvilken Færingerne selv kunne knytte sig, og af hvilken Omverdenen kan lære, hvorledes den fremtidig har at betragte det færøske Sprog; 2) at virke for Udbredelsen af færøsk og islandsk Læsning paa Færøerne, ved at fremkalde eller understøtte Laanebibliotheker blandt Almuen; 3) ved Tale og Skrift at virke til ogsaa udenfor Færøerne at udbrede Interesse for og Kjendskab til Folket og Sproget, deres Fortid og Nutid. Selskabet er åbent overfor en eventuel udvidelse af virksomheden, f.eks. at få Bibelen og en salmebog på færøsk og således forbedre den tid, "da det sørgelige Særsyn bliver et uhyggeligt Minde: en luthersk Menighed med et fremmed Kirkesprog".

Hammershaimb giver ellers ikke udtryk for nogen tanke i denne retning. Det gør derimod Sven Grundtvig, uafhængig af Hammershaimb. Det færøske folk har en "naturlig Ret" til, at modersmålet atter bliver det sprog, "hvori Evangeliet forkyndes, de hellige Bøger læses, Retten holdes og Folket tiltales"³⁸. Stænderforsamlingen vil bevise nødvendigheden af det færøske folks fordanskelse ved hjælp af et dansksproget skolevæsen, fordi kirkesproget er dansk. Der burde ræsonneres lige omvendt: "at *eftersom* ikke Dansk, men Færøisk, er Folkets Modersmaal, *saa*³⁹ bør gudstjenesproget være færøsk og så bør der sørges for, at Bibelen og de nødvendige lærebøger bliver på færøsk, for at folkets modersmål atter kan komme til at indtage den plads, der tilkommer det, "saa at det og intet andet Sprog kom til at lyde i Kirken"⁴⁰.

Sven Grundtvig får følge af Barfod, der i sin anmeldelse skriver, at da modersmålet er færøsk, skal kirkesproget også være det, og bliver der en gang tale om et skolesprog, skal dette også være færøsk.

Nok er interessen for færøsk ved denne tid som tidligere først og fremmest litterær-historisk, men her i foråret 1845 løftes for første gang sløret for denne nye tanke: at færøsk en gang skal afløse dansk som kirke- og skolesprog, hvilket er et helt andet sigte end med Schrøters oversættelse af Mattæusevangeliet 20 år tidligere, idet det skulle gøre færingerne i stand til bedre at forstå dansk.

Tanken om færøsk som kirkesprog var ganske vist kun et fremtidssyn, men det var også en tanke, som nok kunne ligge i dvale et halvt århundrede, men ikke dø, og som den nationale bevægelse fra 1888 gik i gang med at realisere, og 100 år senere var valg af gudstjenestesprog kun et spørgsmål om, hvorvidt præsten var i stand til at betjene sig af det færøske sprog.

Debes benægter også, at N.F.S. Grundtvig skulle have haft nogen betydning for den nationale bevægelse gennem sønnen Sven med den påstand, at N.F.S. ikke har øvet større indflydelse på Sven "i hvert fald ikke mere end en faders almindelige muligheder for at påvirke sin søn"⁴¹. Dette holder ikke stik. Grundtvig var jo selv sine sønners første lærer, og han underviste dem for - så at sige - at dæmme op for den sorte skoles "fordærvelse" af dem. I sin undervisning lod han dem høre et "historisk ord", hvorimod skolen lod børnene "tygge på spisesedlen af mangel på brød"⁴². Dette har Chr. Matras erkendt. I en lille afhandling om Sven Grundtvig⁴³ siger han, at det ikke er muligt at forstå Sven Grundtvigs "Dansken paa Færøerne..." uden at kende noget til denne tid, som "den gamle Grundtvig på så mange måder havde banet vejen for" og han henviser til den tysk-danske kulturkamp i Sønderjylland, og i denne kamp stod N.F.S. og Sven Grundtvig og deres meningsfæller sammen.

Jeg har ovenfor (s. 13f) nævnt planerne om at stifte et færøsk selskab i København. Det blev *aldrig* til noget, muligvis fordi de færøske bestræbelser blev gjort til grin i Goldschmidts vittighedsblad Corsaren, hvor han paralleliserede Færøerne med de hollændere, der i 1500-tallet var indvandret til Amager⁴⁴.

Indbyderne⁴⁵ til stiftelsen af selskabet er interessante i vor sammenhæng. Hammershaimb og Sven Grundtvig var initiativtagerne.

Frederik Barfod er allerede nævnt i forbindelse med anmeldelsen af Sven Grundtvigs skrift. I en afhandling om Hammershaimb nævner Chr. Matras⁴⁶, at allerede fra 1839 var Barfod den bedste ven, færinger kunne ty til, når de kom til København.

Barfod kom allerede som ung under stærk påvirkning af Grundtvig og dertil var han ivrig skandinav. Roar Skovmand sammenfatter de ideer, han brændte for, i følgende ord: åndsfriheden, skandinavismen og kampen mod tyskheden, hvoraf de to

første kan ses som motiver for hans deltagelse i kampen for det færøske sprogs ret som skolesprog.

Frederik Hammerich repræsenterede som professor i kirkehistorie det grundtvigske i fakultetet. Gennem en sønderjysk gren af slægten var han hjemmefra præget af danskhed, kom allerede i skoletiden under påvirkning af Grundtvig. Senere kom han til at stå Grundtvig personlig nær. Han søgte at give den højkirkelige oxfordbevægelse et anstrøg af grundtvigske anskuelser. Også han var skandinav.

Selv om *Frederik Helveg* var en mere selvstændig og original discipel af Grundtvig, var denne dog hans udgangspunkt.

A.P. Berggren var komponist og musikhistoriker. Det, der knyttede ham til kredsen omkring Hammershaimb og Sven Grundtvig, var hans interesse for folkesang og ældre folkeviser, både danske og udenlandske, også færøske.

Den sidste af indbyderne var islændingen *Jón Sigurdsson*. Han var national frihedspolitiker, der var med til at sikre, at den danske grundlov ikke kom til at omfatte Island. *Jón Sigurdsson* og Hammershaimb havde sproglige interesser fælles. I 1873 besøgte han Hammershaimbs i præstegården i Nes sammen med flere andre islændinge⁴⁷.

Der kan om Stænderforsamlingens behandling af udkastet til en skolelov siges det positive, at den skabte en sådan opmærksomhed om færøsk sprog og litteratur, at det gav genlyd. I vor sammenhæng er det hovedsagen, at det for det meste var folk af grundtvigsk folkelig støbning, d.v.s. nationalt vakte danske med et skandinavisk udsyn, der sammen med Hammershaimb tog hånd om den færøske sprogsag. Det førte til, at Hammershaimb skabte retskrivningen og fuldførte det allerede påbegyndte indsamlingsarbejde. Den nye retskrivning og det indsamlede materiale udgjorde det grundlag, som nationalbevægelsens folk byggede deres sprogbestræbelser på.

Efter at Hammershaimb var blevet præst på Færøerne i 1855 kom der ikke mere fra ham. Han kom heller ikke i gang med udgivelse af en stor videnskabelig udgave af kvadene, skønt Sven Grundtvig gang på gang tilskyndede ham dertil. I 1872 gik Sven Grundtvig så selv i gang med arbejdet hjulpet af svogeren *Jørgen Bloch* og blev færdig efter fire år. Der kom senere tre bind til. Arbejdet er udgivet fra 1951-72 i seks bind. Dette er den eneste

fuldstændige udgave af de færøske kvad. Foruden kvadudgaven udarbejdede Sven Grundtvig en stor ordbog.

I modsætning til Debes finder jeg, at det vil være svært at komme udenom, at denne massive opbakning fra grundtvigsk påvirkede folk gennem deres støtte til sprogsagen direkte og indirekte har haft stor betydning for den folkelige bevægele. En nærmere analyse af de nationalt bevidstes skriftlige efterladenskaber vil uden tvivl kunne afdække langt mere af grundtvigsk påvirkning end de få meget åbenlyse eksempler, som jeg har nævnt.

Sven Grundtvig har fået mange - fortjente - lovord fra færøsk side. Kvadudgaven taler for sig selv. Om "Dansken paa Færøerne..." siger Chr. Matras, at den er besjælet af en ædel tankegang⁴⁸, og at den var "en slags katekismus for nationalbevidste færinger⁴⁹".

Med hensyn til Hammershaimbs betydning for færøsk sprog og kultur i sine 23 præsteår på Færøerne skal jeg fatte mig korthed. I en anmeldelse af *J.P. Gregoriussens digte*⁵⁰ skriver *Chr. Matras*⁵¹ at "når vor litteraturhistorie engang bliver skrevet, bør det efterforskes, hvilken betydning Hammershaimbs faderlige oplæring i oldnordisk har haft i færøsk kulturliv og litteratur". *M.A. Jacobsens* bedømmelse af Hammershaimbs betydning for J.P. Gregoriussen lyder⁵² "...der er ingen tvivl om, at denne læsning og den direkte påvirkning, Hammershaimb har øvet på ham, i hans sjæl har tændt en uudslukkelig kærlighed til færøsk sprog og kultur". Under en gudstjeneste i Bessastadir i Island, fortæller J.P. Gregoriussen, at han kom til at tænke på, hvorfor der ikke blev holdt gudstjeneste på færøsk på Færøerne. Selve det faktum, at han tænkte denne tanke, skyldes uden tvivl den påvirkning, Hammershaimb har øvet på ham under hans opvækst i Kvivik, hans hjembygd, hvor Hammershaimb var præst. Han har oversat nogle bibelske tekster. En anden digter, *Jógvan Danjalsson*, Gregoriussens jævnaldrende, var ligeledes under påvirkning af Hammershaimb.

Efter at Hammershaimb i 1862 var forflyttet til Nes, skete der det samme som i Kvivik. Der voksede Hammershaimbs egne sønner, Hjalmar og Jørgen, op. De to og deres ven fra årene i Nes, Fr. Petersen⁵³, digter og provst 1900-1917, spillede en fremtrædende rolle i københavnerfæringernes nationale liv, dog kun

til 1880, da han vendte hjem igen som præst. Af andre, der kom under påvirkning af Hammershaimb i denne tid, skal nævnes Fr. Petersens yngre broder Hans Jacob, desuden Chr. L. Johannessen, en af indbyderne til julemødet i 1888 og Joen Poulsen, der i 1900 udgav en færøsk bibelhistorie bl.a. efter tilskyndelse af Hammershaimb. Den er skrevet på et ualmindelig smukt og rent færøsk sprog. Hammershaimbs sønner Hjalmar og Jørgen har efterladt sig nogle fædrelandssange, og Frederik Petersens broder, Hans Jacob, var Jóannes Paturssons lærer, og af ham lærte Patursson den nyfærøske digtning, der tog sin begyndelse i København i 1870-erne, at kende.

Det er ikke muligt at sætte en skarp grænse mellem den hammershaimbske og den danske højskoles linie, idet Hammershaimb også rækker over i denne lejr. Således har der været forbindelse mellem Hammershaimb på den ene side og M.A. Winther d.æ., og pastor Rudolf Jensen på den anden. Den første, vi skal omtale her, sysselmand M.A. Winther d.æ. i Sandoy, var ikke på højskole og har sandsynligvis været grundtvigsk og folkeligt engageret, inden han kom i forbindelse med Hammershaimb. Men vi placerer ham her, da linien til højskolen udgår fra ham. Pastor Rudolf Jensen, Sandoy, har i et brev til Hammershaimb fortalt hovedtrækkene af hans livsforløb⁵⁴.

Ifølge pastor Jensen var det amtsfuldmægtig Jens Davidsen, der har tilhørt den svaboske kreds i Tórshavn, som vakte M.A. Winthers interesse for "det rigere danske åndsliv", og dette, efter at han i 1838 var blevet sysselmand, næredes af sognepræsten i Sandoy, A.C. Pontoppidan⁵⁵. Winthers og Pontoppidans fælles interesse var folkeoplysning og med det formål stiftede de en læseforening i Sandur i 1849⁵⁶. Winther er tidlig fanget ind af interesse for N.F.S. Grundtvig og stod i forbindelse med Grundtvigske kredse i Danmark⁵⁷. Winther optog unge i sit hjem for at undervise dem og mange blev der i lang tid; i denne "skole" sang han for sine elever af Grundtvigs "Sangværk"⁵⁸. P.H. Winthereik daterer dette til 1850-erne⁵⁹.

Mange år senere skrev Betty Jacobsen, Tórshavn, fra Vallekilde⁶⁰, at pastor Kock⁶¹ havde holdt foredrag om grundtvigs historiske sange i Vallekilde, "og så sad jeg hele tiden og tænkte på Din fader", han lærte os dem alle, den ene efter den anden; derfor fik vi dem så kære, de blev sungne ind i os".

M.A. Winther har tidlig fattet interesse for kvadlitteraturen. Rudolf Jensen siger om ham, at han havde "en ikke almindelig indsigt i de Færøske Kvæder" og at han med råd og dåd støttede Hammershaimbs bestræbelser "for at bringe disse minder om det nordiske folkeliv i en svunden old for lyset. Ligeledes har han rejst omkring i Sandoy sammen med Hammershaimb for at finde og optegne kvad, og Winthereik karakteriserer forholdet mellem Hammershaimb og Winther som venskab.

Hvor længe den i 1846 stiftede forening eksisterede vides ikke, men i 1870 stiftede *M.A. Winther* sammen med *Rudolf Jensen* et "Føringafelag" i Sandur, en snes år før nationalbevægelsens forening af samme navn og med samme formål: "at vække interesse for færøske åndelige værdier"⁶². Forskellen mellem den i 1846 og den i 1870 stiftede forening er den, at i det sidste tilfælde er færøske åndelige værdier fremhævet. På foreningens møder læste M.A. Winther op af islandske og oldnordiske bøger og dertil digte. To linjer af en sang, han skrev til foreningens første møde, kan også opfattes som en slags program: "har vi gamle været for blinde, skal vi lære de unge at se"⁶³. I samme digt øjner vi også, hvordan det med foreningen tilsigtede folkelige oplysningsarbejde tænkes at skulle gå hånd i hånd med det kristelige - på godt grundtvigsk.

Mens M.A. Winther må antages hovedsagelig at have tilegnet sig Grundtvigs kristelige og folkelige tanker gennem læsning, blev den næste færøske "grundtvigianer" indført i denne tankeverden gennem ophold i Danmark. Det var en søsterdatter til M.A. Winters hustru, *Elin Jacobsen* fra Tórshavn, der i 1850-erne rejste til Danmark for at lære husholdning. Der kom hun i forbindelse med grundtvigske kredse, som hun blev betaget af. Til sine forældre og søskende skrev hun brev efter brev om denne bevægelse, som hun havde mødt og levede med i. Hun fik overtalt sin søster Betty til at tage et ophold på en dansk højskole og hun trak andre med sig⁶⁴.

Winthereik finder, at det først og fremmest skyldes Elin Jacobsen, at det grundtvigske syn vandt indpas på Færøerne og blev et "vægtigt indslag i det folkelige arbejde". Der er ingen tvivl om, at denne vurdering er rigtig. Der er sandsynligvis en sammenhæng mellem M.A. Winther og Elin Jacobsen gennem familiebåndene. Men det er Elin Jacobsen, der begynder at trække færing

på danske højskoler, hvor de fik en folkelig ballast for livet⁶⁵. Vel blev mange af dem i Danmark, især af pigerne⁶⁶, men der var også mange, der vendte hjem igen og gjorde en indsats i den nationale bevægelse og mødtes med den hammershaimbske fløj af den grundtvigske bevægelse.

En betydningsfuld person i denne sammenhæng er sognepræst i Sandaoy Rudolf Jensen. Pastor Jensen har været en af dem, der har været Hammershaimb behjælpelig med indsamling af kvadopskrifter til brug for Sven Grundtvigs kvadudgave. I det samme brev, hvori han giver Hammershaimb oplysninger om M.A. Winther, d.æ., giver han også oplysninger om sig selv⁶⁷. Rudolf Jensen var københavner af fødsel, gennem begge forældrene med sønderjyske rødder. Efter at være blevet teologisk kandidat i 1858 blev han lærer og gik i gang med studiet af oldnordisk, som han selv underviste i en kort tid. Sagaer læste han sammen med en ven. Rudolf Jensens baggrund er grundtvigianismen og dens folkelige tanker. I 1865 blev han lærer ved Tórshavns realskole og ordineret medhjælper for sognepræsten. I 1870 blev han sognepræst i Sandoy, men døde allerede i 1874 under en sognerejse til øen Stóra Dímun, idet han på vejen ned fra øen faldt ud over klippen⁶⁸.

På Færøerne fortsatte Rudolf Jensen sine nordiske sprogstudier, idet han gik i gang med færøsk⁶⁹. Som bevis for hans kyndighed i færøsk henviser M.A. Jacobsen til hans ordsamling, som efter hans død blev overdraget Det kgl. Bibliothek i København og hans udgave af det på Island digtede og på Færøerne bevarede religiøse kvad fra 1500-taller, "Ljómurnar", som han lod trykke i "Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie" i 1869. En af eleverne i realskolen i Rudolf Jensens tid var, fra 1867, den senere fremtrædende nationale fører Rasmus Effersøe. En af initiativtagerne til fastelavnsfesterne i København, hvor københavnerfæringernes nationale liv tog sin begyndelse, var R. Effersøes broder Jón, som også gik i realskole i Rudolf Jensens tid⁷⁰.

Rudolf Jensen udtaler i brevet om sig selv om kvadene, at de har været det vigtigste middel til at styrke og bevare det færøske sprog, og at en levende kristelig og folkelig oplysning ingensinde vil kunne udbredes blandt færingers, før de bliver sig deres modersmåls betydning bevidst. Og ligesom N.F.S. Grundtvig

udtrykker han, at færingers ved at have bevaret kvadene i folke-munde har gjort "Nordens sag" en stor tjeneste. Han vil derfor være med til at fremme udgivelsen af kvadene, for at de kan blive kendt i Norden. Med henblik på sine egne landsmænd, danskerne, siger Jensen, at de har en særlig forpligtelse - selvfølgelig i betragtning af Færøernes politiske tilknytning til Danmark - over for det færøske sprog: "at vække, nære og styrke bevidstheden" om, hvad de ejer ikke kun i deres eget, heller ikke kun i færøsk, men i alle Nordens "gamle, herlige mål".

Vi vil vende tilbage til søstre Elin og Betty Jacobsen. Betty havde ikke midler til at efterkomme Elins opfordring til at tage et højskoleophold i Danmark. Hun henvendte sig derfor til Rudolf Jensen, som kendte forstander Trier i Vallekilde personlig. Han talte med Trier om denne færøske pige. Det må antages, at de to har drøftet, hvordan de kunne hjælpe færøsk ungdom til højskoleophold i Danmark. Rudolf Jensen forhandlede derefter med kultusministeriet herom med det resultat, at der skulle ydes færingers understøttelse⁷¹. Men Bette Jacobsen er blevet hjulpet på anden måde, da hun var på højskole allerede i 1873, kom hjem igen efter opholdet, tog afsted igen året efter og fik sin kusine Hilda Winther med. Hermed var der skabt en tradition for færingers ophold på danske grundtvigske højskoler, som fortsatte også efter, at der var oprettet en færøsk grundtvigsk højskole i 1899.

Der findes i amtsarkivet⁷² i Tórshavn et ret righoldigt materiale om eleverne, som er et studium værd. I årene fra 1873 til 1899, ialt 27 år, er der bevilget understøttelse til 203 højskoleophold, mens 73 ansøgninger er blevet afslået. Elevtallet er voksende hele perioden igennem. Pigerne er hele tiden i overtal: 132 mod 71 bevilgede, 59 mod 14 afslåede. Men elevantallet er betydeligt lavere, da mange har været både to og tre gange og en enkelt endda fire gange på højskole. Gengangerne har oftest været på samme skole, men også på to skoler⁷³.

Elevernes alder har i de fleste tilfælde været mellem 20 og 25 år, men også mange mellem 25 og 30. Der er dog flere, der har været under 20, men kun ganske enkelte over 30.

Tórshavn, Sandur og Skopun i Sandoy, hvor M.A. Winther boede og hvor Rudolph Jensen var præst, har været foregangsbyggerne, men efterhånden kommer eleverne om ikke fra alle

bygderne, så fra alle egne af landet uden at der kan spores noget bestemt mønster, som der kan gives nogen begrundelse for. Anbefalinger fra præsterne og sysselmændene viser, at de altid har været positive.

Eleverne kommer fra alle sociale lag, fra embedsmandsbørn til fattige husmænds.

Langt den hyppigst besøgte højskole har været Vallekilde, men andre kommer også i betragtning, f.eks. Askov, Groves, Marielyst (Grundtvigs), Testrup og dertil kommer også landbrugsskoler.

Tilgangen til danske højskoler fortsatte også efter at den færøske skole var oprettet og var endda lidt højere i tiåret efter end før den færøske skoles oprettelse, samtidig med at nogenlunde samme antal søgte til den færøske, og d.v.s. at der efter 1899 kom dobbelt så mange færingere på højskole som forinden. Men der sker ændringer i tilgangsmønstret. Mens pigerne hele tiden havde været i overtal på danske skoler, falder drengenes antal end yderligere efter 1899, samtidig med at drengene er i flertal på skolen i Fagralid, som den færøske skole kaldtes. Mens danske skoler i de 7 år fra 1902 til 1909 besøgte af 60 piger og 28 drenge, besøges den færøske skole de samme år af 54 piger og 63 drenge.

15 af de mandlige elever på danske højskoler før århundredeskiftet blev senere i livet på en eller anden måde involveret i det nationale røre, de fleste også partipolitisk.

Syv blev medlemmer af Selvstyrepartiet i lagtinget. Fire blev medlemmer af lagtingets samhörighedsparti. Der er således ikke nogen klar linje i højskolefolkernes politiske tilhørsforhold. Dog kan det siges, at de betydeligste og mest markante af højskolefolkene var dem, der blev selvstyremænd, for kun at nævne nogle stykker: J.H. Poulsen, højskolemændene S. av Skardi og R. Rasmussen og Tingakrossurs redaktør Chr. Holm Isaksen. Ingen af dem på samhörighedsfløjen markerede sig i særlig grad på nogen måde. Det er ikke muligt at sammenligne højskolefolkernes politiske stillingtagen med Hammershaimbs disciples, idet nogle af de sidste var døde, andre forblev i Danmark, og kun to blev politisk aktive efter partidannelsen i 1906, provst Fr. Petersen og Joen Poulsen, og de blev begge to samhörigheds mænd.

Et interessant spørgsmål, som lige skal strejfes, er hvordan de enkelte danske højskoler har påvirket færingere politisk. Højskoler-

ne var inde i en brydningstid i den periode, vi her behandler færøske elevers ophold dér. Perioden dækker stort set provisorietiden, da regeringen fordelte understøttelse til skolerne efter politisk farve. Hånd i hånd hermed løb kulturkampen og socialismens fremvækst. I alt dette skulle højskolen finde sit ståsted. For de færøske elevers vedkommende ser det ud til, at de, der har været på skoler med højresympatier og skoler, der har søgt at være politisk neutrale eller har været kritiske mod udviklingen i grundtvigianismen er blevet samhørighedsfolk. Vallekilde-eleverne blev alle selvstyrefolk undtagen Magnus Dahl, der før havde nationale sympatier, men som købmand og reder blev han samhørighedsmand sandsynligvis på grund af Selvstyrepartiets skattepolitiske planer⁷⁴. På Asskov var der gengangere fra Vallekilde, som blev selvstyremænd. De øvrige blev ligeligt fordelt mellem de politiske partier. Den mest åbenlyst dansk orienterede - i kulturradikal og socialistisk retning - var Chr. Holm Isaksen, der var elev på Emdrupgård, og selv om han blev redaktør på Selvstyrepartiets organ, delte partiet som helhed ikke hans synspunkter i denne henseende, selv om partiets sociale fløj nok har været inspireret af ham.

Vi har nu fulgt begge linierne, der fører fra Grundtvig til den nationale bevægelse, linien fra kredsens omkring Hammershaimb-Sven Grundtvig og linien fra M.A. Winther-Rudolph Jensen og højskolefolkene. Begge linier fører ind i den nationale bevægelse. På trods af sin kritik af min påvisning af det grundtvigske islæt i den nationale bevægelse, indrømmer Debes, at højskolefolkene tilførte den nationale bevægelse et frisk åndeligt pust.

Der er flere forhold omkring den grundtvigske arv på Færøerne, der ville være et studium værd. Jeg har nævnt sprogbrugen. En anden ting er en analyse af oversættelserne af Grundtvigs salmer for blot at nævne et par ting.

Noter

- ¹ Se P.M. Rasmussen: Den færøske sprogrejsning, s. 54ff.
- ² Om middelaldertekster på færøsk se P.M. Rasmussen op. cit. s. 55.
- ³ A.C. Evensen: Savn til føroya Sögu 1909.
- ⁴ Se om Svabo, Schrøter. J. Klemensen og andre kvadop-tegnere i P.M. Rasmussen op. cit. s. 68ff.
- ⁵ Se Chr. Matras: indledning til Svabos færøske visehaand-skrifter, København 1939.
- ⁶ Artikel i Kjøbenhavnsposten for december 1844. Genop-trykt både i Matras og Bekker-Nielsens udgave af Sven Grundtvigs Dansken paa Færøerne henholdsvis 1925 og 1978.
- ⁷ Matras genudgivelse af Schrøters oversættelse af Mathæus evangeliet, bd. II, Tórshavn 1973.
- ⁸ Hovedværket om den nationale bevægelse er H.J. Debes: nu er tann stundin.. 1982 (disputats).
- ⁹ Om foreningens tilblivelse se Jóhannes av Skadi: Jólafun-durin 1888 i Vardin bind 36 1964.
- ¹⁰ Et vidnesbyrd om skriftsprogets barndom Føringafelags og Føringatidindis stavemøde: kortformen føringa- i stedet for føroyinga- som det ville være stavet i dag.
- ¹¹ Jeg har lavet en - endnu utrykt og langtfra fuldstændig fortegnelse over postiller og har hidtil fundet omkring 150 titler læst i de færøske kirker.
- ¹² H.J. Debes: Tvær dokatararitgerdir (oppositionsindlæg) i Fróðskaparrit, 34.-35. bók, s. 159.

- 13 Nú er tann stundin...
- 14 Rigsdagstidende. Her efter J. Patursson Færøsk Politik, 1903.
- 15 Føringatidindi 1894 18/10.
- 16 Simun av Skardi: Grundtvig i Vardin 13. bind 1933, s. 243.
- 17 Se Steen Johansen: Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs Skrifter, II 1837-1849, s. 284 under nr. 831 og Johansen 1954, s. 74: tilføjelse til ovenstående. N.F.S. Grundtvig: Poetiske Skrifter: - Sven Grundtvigs kommentar til digtet. H. Brun: Biskop N.F.S. Grundtvigs Levnesløb I-II, s. 47. Digtet er trykt i Skandinavisk Folkekalender for 1846, s. 158-161.
- 18 Chr. Matras: mundtlig meddelelse.
- 19 Hammershaimb er biograferet i Dansk Biografisk Leksikon.
- 20 V.U. Hammershaimb: Træk af mit livsløb i Fra Fræøerne/Ur Føroyum IX-X, s. 16f.
- 21 Chr. Matras: Nøkur mentafólk. Greinir og rødur, 1973, s. 74.
- 22 H.J. Debes: Færøerne i Nationale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet, s. 27.
- 23 Steen Johansen: Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs Skrifter, II 1837-49, s. 284.
- 24 Om skriftet se Frederik Barfod: Sven Herslev Grundtvig. Et Mindeskrift s. 33 og L. Wimmer sammested s. 16.
- 25 Dimmalætting 1895 15. juni og Hammershaimb: Træk af mit livsløb 1883, s. 25.

- 26 Frederik Barfod: Anmeldelse af Dansken paa Færøerne i Fædrelandet 1845, nr. 7 og 8.
- 27 Páll J. Nolsøe: Skúlavídurskifti 1845-1854 i Vardin 27. bind, s. 28-64.
- 28 Matras: Det færøske skriftsprog af 1846 i: Scripta Islandica II, s. 11 og samme: Formæli til Dansken paa Færøerne, 1925.
- 29 Sven Grundtvig: Dansken paa Færøerne, 1978 udgaven, s. 15.
- 30 Ibid. 2. 14.
- 31 Grundtvigs egen fremhævelse.
- 32 Grundtvigs egen fremhævelse.
- 33 Ibid. s. 79.
- 34 Fædrelandet nr. 7 og 8 1845.
- 35 Ibid.
- 36 Indbydelsen er optrykt i Fra Færøerne/Ur Føroyum IX-X 1883, s. 67f. Ifølge Hammershaimb: Træk af mit livsløb, trykt sammested var formålet oprindelig udgivelse af færøske skrifter.
- 37 Træk af mit livsløb s. 25.
- 38 Dansken paa Færøerne s. 77.
- 39 Grundtvigs fremhævelser.
- 40 Dansken paa Færøerne s. 78f.
- 41 Tvær føroyskar dokatararitgerdir i Fróðskaparrit 34.-35. bók, s. 159.

- 42 Se Ingeborg Simesen: Minder fra Svend og Laura Grundtvigs hjem i: Minder fra gamle grundtvigske hjem, VI, se især s. 47, 49 og 50. Citaterne er taget fra s. 49.
- 43 Chr. Matras: Svend Grundtvig i Vardin 4. bind, s. 136f.
- 44 Corsaren 25. April 1845. Genoptrykt i Fra Færøerne/Ur Føroyum IX-X, s. 68. Se Matras: Det færøske skriftsprog af 1846 i: Scripta Islandica II, s. 14ff, 19, 22f.
- 45 Alle biograferet i Dansk Biografisk Leksikon, Jón Sigurdsson i islenskar Æviskrár.
- 46 Nøkur mentafólk s. 78.
- 47 Hammershaimb: Træk af mit levnedsløb, s. 23 og 39f.
- 48 Sven Grundtvig i Vardin bind 4, 1924, s. 138.
- 49 Sproget i Færøerne II, 1958, s. 78.
- 50 J.P. Gregoriussen (Jóan Petur uppi i Trød): Yrkingar 1928.
- 51 I Vardin 8. bind, 1928, s. 162.
- 52 I indledningne til Yrkingar 1928, s. Iff.
- 53 Edv. Mitens i indledningen til Frederik Petersen: Minnisútgáva 1953, s. 5.
- 54 af 14/2-1873. Nu på det kgl. Bibliothek i København. Optrukt i Vardin bind 3, 1923, s. 2f og i indledning til M.A. Winthers: Urvalsrit, udgivet af M.A. Jacobsen 1932.
- 55 Sognepræst i Sandoy 1840-47, Sudurstreymoy 1847-49, provst 1847-49. Janus Øssurrson: Føroya Biskupa- prósta- og prestagal, 1963.

- 56 Se M.A. Jacobsens indledning til M.A. Winthers Urvalsrit, 1932.
- 57 P.H. Winthereik: Færøerne ud fra en folkelig betragtning i: Vartovbogen 1967.
- 58 Se note 58 og P.H. Wintereik: brev af 11/10-1984.
- 59 Winthereik 1984. Han har oplysningerne fra sin farmor, som han voksede op hos, og som var M.A. Winthers datter.
- 60 Dateret 2/4-1922. Her efter Winthereik. Brevet er til hans farmor. I Landsbókasavnid findes der breve fra Betty Jacobsen, men jeg har ikke kunnet finde dette.
- 61 Valgmenighedspræst Carl Koch i Ubberup på Fyn. Paul Nedergaard: Personalhistorisme, sognehistoriske og statistiske bidrag til En Dansk Præste- og Sognehistorie (kirkelig geografi) 1849-1949.
- 62 M.A. Jacobsens indledning til M.A. Winthrs Urvalsrit 1932.
- 63 H.J. Debes: Nu er tann stundin... 1982, s. 140.
- 64 P.H. Winthreik: Færøerne ud fra en folkelig betragtning i: Vartovbogen 1967.
- 65 Der gives udtryk herfor i breve fra 1880-erne og 1890-erne til Ernst Trier fra tidligere højskoleelever fra Færøerne. Brevene beror i Triers privatarkiv i Rigsarkivet i København. Jeg skylder prof. Troels Fink tak for tilladelse til at benytte den.
- 66 Færoya Fólkaháskúli. 1899-1949. Minningarrit, 1949, s. 7.
- 67 Vardin 3. bind, 1923, s. 2f.

- 68 C.F. Nielsen: Færøernes gejstlige Stat i: S.V. Wiberg: En almindelig dansk Præstehistorie, bd. IV. Nyt Optryk 1960, s. 33f. Janus Øssursson, s. 57. Ulykken i Dímun er bl.a. skildret i Daniel Bruun: Turistrejser paa færøerne I og II, 1915-19, s. 131.
- 69 M.A. Jabosen: Um prestin Jensen i: Vardin bind 3, s. 4ff.
- 70 Edw. Mitens: Realskúlin i Tórshavn, 1961.
- 71 P.H. Winthereik: Færøerne ud fra en folkelig betragtning i Vartovbogen 1967, s. 101.
- 72 I Landsskajlasavnid i Tórshavn.
- 73 Føroya Fólkaháskúli 1899-1949. Minnigarrit, s. 7 og Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892. Studier over en Oplysningsbevægelse i det 19. Aarhundrede, s. 252.
- 74 H.J. Debes: Nú er tann stundin... 1982, s. 307.